

ПОЛІТИЧНІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ
УКРАЇНИ І ЧЕХІЇ В НАТО

В статті вперше в українській історіографії здійснено комплексний аналіз дослідження українсько-чеської співпраці в контексті воєнної та безпекової політики НАТО (2000 – 2012 рр.). Розкриття теми стало можливим завдяки використанню загальнонаукових методів пізнання: аналізу, синтезу, системності, узагальнення, конкретності, історизму та діалектичного методу. В дослідженні віддано перевагу історичним методам дослідження: історико-генетичному, історико-порівняльному, історико-синтетичному, історико-діахронному, емпіричному аналізу тощо.

Автор дійшов висновку, що відносини України і ЧР в НАТО створюють добрі передумови для широкого взаємовигідного політичного і економічного співробітництва. Основу дослідження склали архівні матеріали та праці українських і чеських дослідників та українська періодика.

Ключові слова: Україна, Чехія, НАТО, воєнне співробітництво, «Вишеградська група», Альянс.

Korsak R. Ukraine and the Czech Republic Political Relations in NATO. The first time in the Ukrainian historiography the comprehensive analysis of the Ukrainian-Czech cooperation in the NATO (2000 – 2012) defense and security policy context is made in the article. The theme clarifying became possible because of the knowledge scientific methods usage: analysis, synthesis, system, generalization, specificity, historicism and the dialectical method. During the study such historical research methods as: historical-genetic, historical, comparative, historical and synthetic, historical and diachronic, empirical analysis and more are preferred. The author resumed that relations between Ukraine and the Czech Republic in NATO creates good preconditions for broad political and economical cooperation. The study basis are archives, Ukrainian and Czech researchers' works and Ukrainian periodicals.

Key words: Ukraine, the Czech Republic, NATO, military cooperation, «Visegrad Group», Alliance.

Корсак Р. Политические взаимоотношения Украины и Чехии в НАТО. В статье в первые в украинской историографии осуществлен комплексный анализ исследования украинского-чешского сотрудничества в контексте военной политики НАТО (2000–2012 гг.). Раскрытие темы стало возможным благодаря использованию общенаучных методов познания: анализа, синтеза, системности, обобщения, конкретности, историзма и диалектического метода. В исследовании отдано предпочтение историческим методам исследования: историко-генетическим, историко-сравнительным, историко-синтетическим, историко-диахронным, эмпирическому анализу т.п.

Автор пришел к пониманию того, что отношения Украины и ЧР в НАТО создают хорошие предпосылки для широкого взаимовыгодного политического и экономического сотрудничества. Основу исследования составили архивные материалы и работы украинских и чешских исследователей и украинская периодика.

Ключевые слова: Украина, Чехия, НАТО, военное сотрудничество, «Вишеградская группа», Альянс.

Постановка проблеми. Україна співпрацювала з Чехією в НАТО на основі «Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору» від 9 липня 1997 р. З метою поглиблення співробітництва у 2001 р. було засновано інститут координаторів з представників міністерств і відомств, які реалізують заходи із співпраці з НАТО, а 23 травня 2002 р. на РНБОУ було схвалено стратегію України щодо НАТО, яка на початку 2003 р. була затверджена на Комісії «Україна-НАТО» у вигляді Плану дій на 2003 р. [10, 237–238].

Аналіз досліджень. Співпраця України і Чехії в НАТО не була предметом наукових досліджень. Співробітництво України з Альянсом в українській історіографії вивчається зокрема, такими вченими, як Ю. А. Цирфа, О. І. Шаповалова, Г. М. Перепелиця та ін. Дана стаття розкриває деякі історичні моменти двосторонніх українсько-чеських відносин.

Мета статті полягає у спробі здійснити комплексний аналіз дослідження українсько-чеської співпраці в контексті воєнної та безпекової політики НАТО (2000 – 2012 рр.).

Виклад основного матеріалу. «Друга хвиля» розширення НАТО вивела Альянс до кордонів з Україною. За цих умов РНБОУ 23 травня 2002 р. прийняла політичне рішення щодо набуття Україною у перспективі повнокровного членства в НАТО. Фактично Україна офіційно відмовилась від політики «багатовекторності» і позаблоковості. Навіть у Основних напрямках зовнішньої і внутрішньої політики України відзначалось: «...намір стати в майбутньому нейтральною та позаблоковою державою має бути адаптований до нових умов і не може вважатися перешкодою до повномасштабної участі в загальноєвропейській структурі безпеки» [5, 134–142]. У цей час, керівництво ЧР зосереджувало значні зусилля на питаннях інтеграції країни до структур НАТО. Процес адаптації чеської армії до стандартів Альянсу був розрахований на 5-10 років. Але вже протягом перших півтора років ЧР змогла пристосуватись до діяльності цієї організації значно краще, ніж її сусіди. Змінилось на краще і ставлення населення країни до вступу ЧР до Альянсу, хоча 47% вважали, що членство ЧР в Альянсі – це нова форма підтримки США. Водночас ЧР виступала за подальше розширення НАТО на схід. З політичної та військово-стратегічної точки зору вона була зацікавлена в тому, щоб членства в НАТО якнайшвидше набула Словаччина. ЧР також виступала за посилення партнерських зв'язків Альянсу з Україною. Навесні 2000 р. Президент ЧР В. Гавел виступив з ініціативою проведення у 2002 р. у Празі саміту глав держав країн-членів Альянсу, на якому запропонував розглянути питання прийняття до складу НАТО дев'яти нових членів [1, 1–3].

У 2002 р. значно активізувалася діяльність України і Чехії в рамках НАТО. Уже в листопаді 2002 р. на Празькому саміті НАТО було схвалено План дій Україна-НАТО та цільовий план на 2003 р. Названі документи визначили взаємовідносини України з Альянсом на наступні роки, а план дій на 2003 р. складався з взаємопогоджених дій і цілей, визначав внутрішньоукраїнські та спільні з НАТО заходи. Вони були переважно не оборонного чи військового характеру і визначали: основні засади внутрішньої і зовнішньої політики; реформування правової системи і принципів розподілу влади; зміцнення демократії і ринкової економіки і т. ін. Надзвичайно важливим був той факт, що ЧР виявила однозначну підтримку участі делегації нашої держави на чолі з Президентом Л. Кучмою у празькому саміті, що стало ще одним свідченням зацікавленості Чехії в розвитку тісних і конструктивних відносин з Україною [15, 11–14].

Тоді ж Верховна Рада України прийняла Постанову «Про рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО». Постанова наголошувала на необхідності інтенсифікації процесу підготовки України до членства в НАТО. А вже в 2003 р. було прийнято Закон «Про основи національної безпеки України», в якому одним із напрямів визначалось набуття Україною членства в НАТО. Все це означало, що для набуття членства в НАТО Україні необхідно було рухатись до загальноєвропейських стандартів у всіх сферах життєдіяльності [6, 165–170].

Членство Чехії в НАТО у 2003 р. набуло особливого звучання в контексті військової операції США та їх союзників в Іраку. За підтримки державного підприємства України «Українська авіаційна транспортна компанія» Чехія надіслала до цієї країни свій протихімічний підрозділ та польовий госпіталь. При цьому ЧР і Україна наголосила, що вони не

є членами військової коаліції і беруть участь лише в гуманітарній місії. Вичікувальну позицію уряду Чехії і України зайняли і в питанні підтримки силового вирішення конфлікту з боку США, балансуючи між позицією Франції та Німеччини з одного боку, і Великобританії – з іншого. Разом з тим Чехія надавала важливої уваги заходам, спрямованим на посилення свого впливу в Альянсі як в політичній, так і у військовій сферах. У травні 2003 р. в Празі відбулася чергова весняна сесія Парламентської Асамблеї НАТО, для участі в якій до Чехії прибув Генеральний секретар Альянсу Д. Робертсон. У червні 2003 р. Міністр закордонних справ ЧР Ц. Свобода взяв участь у зустрічі керівників зовнішньополітичних відомств країн Альянсу в Мадриді. З метою виконання вимог, які ставилися перед Прагою з боку НАТО, Чехія розпочала реформу Збройних Сил. Особливий наголос при цьому робився на тих сферах, які на Празькому саміті Альянсу були визначені як спеціалізація Чехії в НАТО: захист проти зброї масового ураження, пасивні радарні установки, військова медицина [2, 4].

У 2004 р. ЧР в цілому підтримувала намір України отримати членство в НАТО і готова була надавати їй в цьому необхідне сприяння. Враховуючи близькість позицій двох країн з більшості актуальних питань світової політики, в тому числі щодо оцінки ситуації в зонах конфліктів, перспективною була також взаємодія двох країн при проведенні миротворчих операцій. Зокрема, широкі можливості існували у військово-технічній сфері. Як засвідчив виявлений інтерес до закупки літаків АН-70, Чехія у змозі була стати одним з мостів для проникнення продукції українського ВПК на ринки країн НАТО [3, 31].

У 2005 р. нового імпульсу набули відносини України з ЧР та НАТО. У квітні 2005 р. на саміті у Вільнюсі Україні було запропоновано формат відносин – Інтенсифікований діалог, що є першим кроком до членства в Альянсі і в назві якого замість поняття «особливе партнерство» було вжито термін «членство». Вступ до НАТО міг гарантувати Україні її суверенітет, захист від зовнішніх загроз, демократичний розвиток та всі переваги розвитку ринкової економіки.

Під час офіційного візиту до Брюсселя (вересень 2006 р.) прем'єр-міністр України В. Янукович заявив, що Україна не готова стати членом НАТО, оскільки більшість населення країни не підтримує вступу до Альянсу. Верховна Рада України підтримала таку позицію голови українського уряду. Ця заява суперечила основному зовнішньополітичному курсу України, який був визначений президентом В. Ющенком на 2005–2009 рр. Незважаючи на ці розбіжності у заявах Президента і Прем'єр-міністра, Чехія бралася допомагати Україні готуватися до членства в НАТО. Про це ще 15 листопада 2008 р. заявив у Празі міністр оборони Чехії К. Кінл під час переговорів з українським колегою А. Гриценком. При цьому Чехія була готова підвищувати кваліфікацію українських фахівців і допомогти Україні утилізувати боєприпаси. Україна, зі свого боку, пропонувала Чехії використовувати українську транспортну авіацію для перевезення збройних сил і вантажів. Йшлося про літаки ІЛ-76, ТУ-154. Водночас український Уряд сподівався, що партнерам сподобається новий середньотранспортний літак Ан-70. У зв'язку з цим Україна підписала відповідні угоди з Європейським Союзом і уклала меморандум з НАТО про надання нашої стратегічно-транспортної авіації для виконання військових операцій [8, 101–130].

Досвід Чехії свідчив, що вступ України до НАТО може бути простішим, ніж до ЄС. Крім того, частково стандарти НАТО і Євросоюзу збігалися, зокрема у сфері демократичних прав і свобод. Тому керівні органи Альянсу ставилися до України позитивно. Це проявилось у рішенні НАТО запросити Україну на саміт до Стамбулу на найвищому рівні. Водночас оцінювалася успішність виконання цільового плану співпраці між Україною і Альянсом. На 2009 р. успіхи України в цьому напрямі були, але не дуже переконливі

Після президентських виборів у січні-лютому 2010 р. новобраний президент В. Янукович офіційно заявив про неготовність України до вступу до НАТО. Ці аспекти нової політики співробітництва України та НАТО відображені у щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради «Модернізація України – наш стратегічний вибір» за 2011 р. [11, 15–16] та в Указі Президента України «Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2012 рік». У 2011 році Україна, реалізуючи програми 2009–2011 рр. продовжувала розвивати політичний діалог та практичне співробітництво з ЧР та Альянсом у всіх сферах, які становили взаємний інтерес у активізації внутрішньодержавних демократичних перетворень та зміцненні позицій на міжнародній арені [13, 73–77]. Україна продовжувала робити свій внесок у справу підтримання миру і стабільності на євроатлантичному просторі та поза його межами, брала разом з Чехією активну участь в операціях та місіях під егідою Альянсу в Афганістані та Косово, підтримувала військово-морське співробітництво з ЧР в рамках антитерористичної операції НАТО в Середземному морі – «Активні зусилля» [7, 18–25].

Згідно з програмою співробітництва на 2012 р. відносини з ЧР та НАТО мали для України вагоме значення для забезпечення регіональної та міжнародної безпеки. Україна була зацікавлена у продовженні взаємовигідного співробітництва з Організацією Північноатлантичного договору і отриманні консультативно-дорадчої та іншої допомоги з боку Альянсу і держав-членів Альянсу. У рамках виконання програми співробітництва з НАТО Україна зобов'язувалась: 1) продовжувати реалізацію політики зі зміцнення демократії; 2) провести вільні і чесні вибори; 3) зміцнити демократичні інститути; 4) забезпечити захист прав і свобод людини; 5) забезпечити захист прав національних меншин; 6) дотримуватись принципів свободи слова та відкритої діяльності органів державної влади; 7) запобігати та протидіяти корупції; 8) досягти макроекономічної стабільності; 9) здійснювати заходи з удосконалення державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності, поліпшення інвестиційного клімату; 10) продовжувати здійснення заходів щодо диверсифікації джерел і шляхів постачання енергоресурсів, технологій енергозабезпечення тощо.

Більшість із зазначених зобов'язань залишались пустими деклараціями і практично не впроваджувались у життя. Політичні події, що відбувались протягом 2011-2012 рр., продемонстрували відсутність верховенства права у країні, бажання провладних сил монополізувати владу шляхом придушення діяльності опозиції. Така ситуація була негативно сприйнята Чехією, як членом НАТО.

У сфері зовнішньої політики щодо співробітництва з НАТО та ЧР Україна зобов'язувалась: 1) брати участь і підтримувати миротворчі операції і місії під егідою Альянсу, продовжувати робити свій внесок у справу підтримання миру і стабільності на євроатлантичному просторі та поза його межами, брати активну участь в операціях та місіях під егідою Альянсу в Афганістані та Косово; 2) проводити засідання Комісії «Україна-НАТО» на рівні міністрів закордонних справ, міністрів оборони держав-членів Альянсу та глав дипломатичних представництв держав-членів Альянсу; 3) розробити механізм проведення консультацій у форматі Комісії Україна-НАТО в разі виникнення прямої загрози суверенітету, незалежності, територіальній цілісності та непорушності кордонів України; 4) продовжувати участь українського миротворчого контингенту та миротворчого персоналу у миротворчих місіях і операціях Альянсу; 5) здійснювати підготовку підрозділів спеціального призначення Служби безпеки України для участі в операціях Альянсу у сфері боротьби з тероризмом; 6) вивчати можливість взаємодії з НАТО у питаннях протиракетної оборони [9].

Протягом 2000–2012 рр. у військово-політичній сфері Чеська Республіка зберігала активну позицію щодо інтеграції України до НАТО та співпраці в ОБСЄ. Водночас ЧР підтримувала участь Міністра оборони України у нарадах міністрів оборони країн «Вишеградської» групи та намагалась поглибити українсько-чеське співробітництво у сфері ВПК. Цьому сприяло підписання міжурядових угод про охорону секретної інформації та про співробітництво в галузі оборонної промисловості, що прискорило активізацію двосторонніх контактів між міністерствами оборони та керівництвом Збройних Сил двох країн. Зокрема, неодноразово здійснювались візити до Чеської Республіки Міністра оборони та Начальника Генерального штабу Збройних Сил України [1, 3].

Вступ країн «Вишеградської четвірки» до ЄС та НАТО не лише гарантував безпеку країнам, а й забезпечував незворотність змін, які відбулися за роки посткомуністичної трансформації. Збереження загальноєвропейської стабільності вимагало від країн «Вишеградської» групи свідомої та послідовної підтримки євроатлантичного вибору України. Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина, посилаючись на власний досвід вступу до НАТО, реалізовували важливі програми адаптації збройних сил України. Але до Північноатлантичного альянсу вступало не тільки військо, а й вся країна. Як засвідчував досвід центральноєвропейських країн, зазначений процес потребував системної трансформації всіх суспільних структур. Проте в Україні зміни суспільних відносин відбувались значно повільно. Протягом 2000–2012 рр. велися переговори про те, що Чехія допомагатиме Україні готуватися до членства в НАТО. Чехія була готова підвищувати кваліфікацію українських фахівців і допомогти Україні утилізувати боєприпаси. Україна, зі свого боку, пропонувала Чехії використовувати українську транспортну авіацію для перевезення збройних сил і вантажів [14, 101–108; 15, 11–14].

У цих умовах чеські державні діячі висловлювали готовність передати Україні багатий досвід інституційного забезпечення євроатлантичної та європейської інтеграції, наближення національного законодавства до правових норм Європейського співтовариства та практичного застосування цих норм у політичному, економічному та соціальному житті суспільства, організації переговорного процесу з ЄС. Надзвичайний і Повноважний Посол Чеської Республіки в Україні К. Штіндл визначив чотири фактори, які у зв'язку з наміром України інтегруватися до Європейського Союзу, лежали в основі чеського відношення до України: 1) серед східноєвропейських сусідів Євросоюзу після його розширення Україна займає виняткове місце, оскільки повністю відповідає географічним вимогам Договору про Європейський Союз; 2) законодавча й виконавча влада України на всіх рівнях виявила політичну волю інтегрувати Україну до європейських і євроатлантичних структур (ЄС і НАТО); 3) Чеська Республіка та її суспільство мають позитивний досвід щодо українського народу з часів Австро-Угорської монархії і Чехословацької Республіки, коли частина українців була співгромадянами чехів, мораван і словаків, а після Другої світової війни Чехословаччина разом із Україною була складовою частиною радянського блоку і спільно з нею поділяла життя у комуністичній тоталітарній системі; 4) Чеська Республіка не межує і після розширення ЄС не буде межувати з Україною. З цього випливають відмінності між чеською позицією і позиціями членів «Вишеградської» групи щодо їх відносин з Україною. Тому прикордонна співпраця з Україною не була складовою частиною чеської політики, яка була важливим елементом політики ЄС, зокрема такої її програми як «Широка Європа – сусідство». При цьому Посол ЧР додав, що потрібно терпляче і зосереджено працювати над трансформацією нашої держави й суспільства у напрямі до стандартів не лише ЄС, але й НАТО, а остаточно про успіх України в інтеграційному процесі будуть вільно й демократично вирішувати суспільства країн-членів ЄС [4, 10].

Висновки. Протягом 2000–2012 рр. пріоритетним для України залишалося забезпечення підтримки Чехією євроатлантичного курсу України, уникнення небажаних для нашої держави наслідків у зв'язку з членством ЧР в НАТО і ЄС. Тому робота на євроінтеграційному напрямі протягом 2000–2012 рр. була спрямована на вирішення ряду таких завдань:

- 1) доведення до відома чеської сторони бачення Україною зовнішньополітичних та внутрішньополітичних умов її поступового входження до євроатлантичного політичного та економічного простору;
- 2) забезпечення підтримки з боку керівництва ЧР конкретних кроків України щодо вступу в НАТО;
- 3) сприяння ЧР позиції можливості встановлення між Україною та НАТО відносин асоціації;
- 4) вивчення євроінтеграційного досвіду Чеської Республіки та внесення пропозицій щодо його можливого використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Загальна довідка щодо зовнішньої політики ЧР в 2000 р. // Справа № 25/490 від. 28.12.2000 р. – 6 с.
2. Загальна довідка щодо зовнішньої політики ЧР у 2003 р. // Справа № 168/259 від. 13.11.2003 р. – 8 с.
3. Матеріали до звіту про роботу Посольства України у Чеській Республіці в частині торгово-економічного співробітництва за 2004 р. // Справа № 20 від 20.06.2004 р. – 40 с.
4. Матеріали до звіту про роботу Посольства України у Чеській Республіці в частині торгово-економічного співробітництва за 2005 р. // Справа № 123 від 19.12.2005 р. – 50 с.
5. Державна програма співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) на 2001–2004 роки: Затверджена Указом Президента України 28.01.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 58. – С. 134–142.
6. Емельянова А. Л. Основні напрямки співробітництва України з НАТО у невійськовій сфері / А. Л. Емельянова, В. П. Звонар, Н. І. Романюк // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Л. Українки. – Луцьк : Вид-во ВДУ, 2003. – № 8. – С. 165–170.
7. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с.
8. Перепелиця Г. М. Україна і нові виклики у сфері безпеки / Г. М. Перепелиця // Щорічник «Зовнішня політика України 2008 : стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети». – К. : Стило, 2009. Розділ II. – С. 101–130.
9. Річні національні програми співробітництва Україна – НАТО (РНП). Програма від 19.04.2012. № 273/2012. Інформаційна довідка // Посольство України в ЧР [Електронний ресурс] : <http://czechia.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/nato>.
10. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору (9 липня 1997 р. м. Мадрид) // Парламентські слухання (23 жовтня 2002 р.) / О. О. Зарубінський, І. І. Мисик, С. О. Дворник. – К. : Верховна Рада України. Комітет з питань Європейської інтеграції, 2003. – С. 237–238.
11. Цирфа Ю. А. Позаблоковий статус і роль «лапок» / Ю. А. Цирфа // Віче. – 2010. – № 23. – С. 15–16.
12. Цирфа Ю. А. «Фронтами» НАТО / Ю. А. Цирфа // Віче. – 2012. – № 1 (310). – С. 20–21.
13. Шаповалова О. І. Євробезпека після Лісабону : що може змінити ППО? / О. І. Шаповалова // Євроатлантика. – 2010. – № 4. – С. 73–77.
14. Mickal J. Ceska republika a NATO / J. Mickal // Stredni Evropa. – Praha : MOP, 2000. – S. 101–108.
15. Suchánek R. Právní úprava zajišťování bezpečnosti státu v České republice / R. Suchánek // Obrana, bezpečnost a krizové stavy – Souhrn vybraných právních předpisů ČR a mezinárodních smluv / In : Pavlíček V. a kol. – Praha, Univerzita Karlova v Praze, 2004. – S. 11–14.

Статтю подано до редакції 20.06.2014 р.